

Міністерство освіти і науки України

Ніжинський
державний університет
імені Миколи Гоголя

Наукові записки

Філологічні науки

Книга 1

Ніжин – 2013

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
Серія "Філологічні науки"

*Відповідальний редактор – д. філол. н., проф. **Самойленко Г. В.***

Члени редколегії:

***Арват Н. М.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;*

***Астаф'єв О. Г.** – д. філол. н., проф. Київського національного університету імені Тараса Шевченка;*

***Бойко Н. І.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;*

***Ковальчук О. Г.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;*

***Левицький А. Е.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя;*

***Михед П. В.** – д. філол. н., провідн. спец. Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України та проф. Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя;*

***Плющ М. Я.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя та Київського педагогічного університету ім. М. Драгоманова;*

***Потапенко С. І.** – д. філол. н., проф. НДУ ім. М. Гоголя.*

Постановою ВАК України журнал включено до переліку наукових видань, публікації яких зараховуються до результатів дисертаційних робіт з філології (Бюлетень ВАК України, 2011. – № 2. – С. 6).

Рекомендовано до друку Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Протокол № 8 від 11.04.2013 р.

Н34 Наукові записки. Серія "Філологічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / відповідальний редактор проф. Г. В. Самойленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – Кн. 1. – 320 с.

Адреса видавництва університету: вул. Воздвиженська, 3/4,
м. Ніжин, 16600,
Чернігівська обл., Україна.

Тел.: (04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru
www.ndu.edu.ua

Верстка і макетування – Н. О. Приходько
Літературний редактор – А. М. Конівненко, О. М. Лісовець
Коректор – А. М. Конівненко

Підписано до друку
Гарнітура Computer Modern
Наклад 100 пр.

Формат 60x90/8
Офсетний друк
Замовлення №

Папір офсетний
Ум. друк. арк. 37,2
Обл.-вид. арк. 28,07

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.

© Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя, 2013
© Г. В. Самойленко, відповідальний редактор, 2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Науковий журнал ○ Рік відновлення видання – 1996

Психолого-педагогічні науки

Книга 1

2013 рік

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

- Даншлюк Н. О.* Фольклорні засоби Шевченкового тексту в аспекті аперцепції.....
- Колесникова І. А.* Крос-культурний конфлікт як наслідок лінгвальної помилки (на матеріалі рекламних назв).....
- Краєць Л. В.* Метафоризація концепту *хата* в українській поезії ХХ ст.....
- Коваль В. І.*.....
- Симоненко Л. О.* Українська термінографія в дидактиці.....
- Погиба Л. Г., Голіченко Л. М.* Лексичні особливості професійного мовлення майбутніх військовослужбовців.....
- Айкенова Р. А., Тусупбеков А. С.* Національно-культурний компонент в русскої и казахскої фразеології.....
- Ваджибов М. Д.* О риторическом воспитании дагестанскої студентскої поликультурной аудиторії через художественную літературу.....
- Гуцуляк Т. Є.* Художня метафора як джерело формування синонімічних засобів української мови.....
- Калашник Ю. І.* Синтаксична організація роздумів науковця в мові роману Юрія Щербака “Причини і наслідки”.....
- Козловська Л. С.* “Поети тримаються разом, ніби матроси крейсера” (про образні порівняння у поетичних текстах Сергія Жадана).....
- Кумеда О. П.* Риси східнополіського консонантизму в мові першодруків творів П. О. Куліша.....
- Лісняк Н. І.* Культурологічна значущість лексики, пов’язаної з поняттям “рід” у лемківській пісні.....
- Макарець Ю. С., Сліпчук О. М.* Концепти *рід, родина, сім’я* в мовній картині світу українців.....
- Макарова Л. П.* Україна і Греція: специфіка взаємодії у сфері мови і культури в останні десятиріччя.....
- Марфіна Ж. В.* Міфопоетика номінації “мати” в поетичній картині світу.....
- Михальчук Т. Г.* Самостоятельная система етикета в художественних произведениях.....
- Міняйло Р. В.* Мотивувальні чинники постановки образних висловів сфери рибальства.....
- Місінькевич О. М.* Асоціативна конотація слова в системі художнього ідіостилю Галини Пагутяк (на матеріалі новели “Душа метелика”).....
- Мовчун Л. В.* Римове кліше очі – ночі: банальна рима в лінгвокультурологічному аспекті... ..
- Монахова Т. В.* Лінгвістична ретермінологізація народництва.....
- Мялковська Л. М.* Синоніми-іменники у художніх творах І. Нечуя-Левицького.....
- Новоставська О. І.* Лексико-семантична характеристика філософської термінології Івана Франка (онтологічні, гносеологічні, аксіологічні та праксеологічні терміни).....
- Пугач В. М.* Традиції питомого термінотворення в сучасній українській мові.....

- Рудакова Т. М.** Принципи засвоєння неозапозичень в українській літературній мові: орфографічна адаптація.....
- Савчук Н. М.** Розмовна лексика української мови у функціонально-мотиваційному аспекті.....
- Сирко І. М.** Психологічна детермінованість мовлення діариста
- Терещенко-Кайдан Л. В.** Рукописний фонд України – Греції як основа діалогу двох культур.....
- Федунович-Швед О. Т.** Поетизми у перекладацькій творчості Миколи Лукаша.....
- Чорна О. В.** Системна організація української податкової термінології
- Шемуда М. Г.** Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації
- Алексєєва О. О.** Експресивний синтаксис оповідання Миколи Вінграновського “Не дивись мені в спину”
- Аскарова В. І.** Образ весни в пейзажній ліриці А. Мойсієнка
- Верхулевская Н. А.** Нравственные концепты в лингвокультурологии (на материале фразеологических оборотов славянских языков).....
- Гребенюк А. В.** Роль та властивості партонімів у фразеотворенні української мови
- Денисенко І. І.** Характеристика явища лексичної синонімії у творі О. Забужко “NotreDamed’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій”.....
- Дідун Л. І.** Експліцитний спосіб втілення заперечного значення у фразеологізмах із семантикою інтенсивності.....
- Зайцева О. В.** До питання про “просторічну” лексику.....
- Краснопольська Н. Л.** Антонімія в українській термінології менеджменту
- Козловець І. І.** Лексико-семантичні особливості фінансово-кредитної термінології.....
- Марега Ю. А.** Іхтіоніми в народній творчості.....
- Мисько І. Р.** Християнський теоперсоніфікон у поетичних текстах Празької групи.....
- Олійник О. Ю.** Особливості співіснування та взаємодії мов у мовному ландшафті міста (на матеріалі знаків Києва).....
- Підкуймуха Л. М.** Батярський жаргон міжвоєнного Львова в соціокультурному аспекті ...
- Полиця Т. Д.** Концептосфера внутрішнього світу людини: концепт “думка”
- Поліщук Т. В.** Порівняльна характеристика фразеологізмів на позначення рис характеру людини у процесі здійснення професійного перекладу з англійської та польської мов українською.....
- Терещенко В. Я., Штепура А. П.** Польська мова: перспективи розвитку в Україні
- Совтис Н. М.**.....
- Хребтова А. В.** Новые слова в английском языке: лингвокультурный аспект.....
- Швидкова Т. А.** Лексика трудових процесів завершального етапу первинної обробки льону та конопель.....
- Яворський А. Ю.** Волинсько-поліська говірка в романі Володимира Лиса “Іван і Чорна Пантера”
- Яновська О. А.** Автоінтертекстуальні домінанти *кінь*, *хата* як форманти смислової цілісності поезій М.Вінграновського.....
- Верзина А. В.** Лингвокультурология как наука: теоретический и прикладной аспекты.....
- Блашків О. В.** Концепт “щастя” в мовних картинах світу (на прикладі слов’янських та англо-американських паремій)
- Домброван Т. И.** Синхронизация темпомиров в грамматической системе английского языка.....
- Гончаренко А. С.** Лексико-семантичне поле “Нью-Йорк” у новелістиці О. Генрі.....

УДК 811.161.2

КОНЦЕПТОСФЕРА ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ: КОНЦЕПТ “ДУМКА”

Полиця Т. Д.

У статті здійснено спробу визначити місце концепту “думка” у концептосфері внутрішнього світу людини; з’ясовано його зв’язок з іншими концептами ментального поля; схарактеризовано поняттєві ознаки концепту.

Ключові слова: мовна картина світу, концептуальна картина світу, поле ментальності, концептосфера, внутрішній світ людини.

В статье осуществлена попытка определить место концепта “мысль” в концептосфере внутреннего мира человека; выясняется его связь с другими концептами ментального поля; охарактеризованы понятийные признаки концепта.

Ключевые слова: языковая картина мира, концептуальная картина мира, поле ментальности, концептосфера, внутренний мир человека.

The article focuses on the exploring the place of the concept of “Думка” in the concept sphere of man’s inner world, revealing its relationship to other concepts of the mental field, characterizing conceptual signs.

Keywords: language world picture, concept world picture, the field of mentality, concept sphere, man’s inner world.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Центральним поняттям антропоцентричної концепції є поняття “картина світу”. Картина світу як глобальний образ виникає в людини у процесі усіх контактів зі світом, це “основний смисловий базис, на якому тримається вся лексико-семантична система мови” [16, с. 53]. Залежно від традиції, яка склалася у певній науці (філософії, лінгвістиці, культурології, психології), поряд з поняттям “картина світу” як варіанти вживаються “образ світу”, “модель світу”, “когнітивна схема”, “бачення світу”.

Чітке розмежування мислення й мови філософами та лінгвістами привело до розрізнення концептуальної та мовної моделей світу, межі яких залишаються нечіткими.

Як зазначає Л. А. Лисиченко, “для розуміння явищ і процесів, що відбуваються саме в мовній картині світу... важливим є ще третій складник – домовна картина світу, уявлення про світ, що на протигагу поняттям (навіть “наївним”) не мають мовного вираження, але є джерелом для нього” [14, с. 39]. Вона пропонує тричленну парадигму картин світу: домовна (психічна), концептуальна (логічна) та мовна (власне лінгвальна) картини світу, яким відповідають три наукові терміни: концепт, поняття та значення слова відповідно [там само].

У науковій літературі сформувалося кілька поглядів на співвідношення мовної та концептуальної картин світу:

1) концептуальна картина світу (ККС) є основою мовної картини світу (МКС). При накладанні “основний зміст мовної моделі світу покриває увесь зміст концептуальної моделі” [22, с. 115]. Інформація, відображена у цій частині мовної картини світу, та, відповідно, у концептуальній картині світу, є інваріантною, формує універсальні поняттєві категорії (незалежно від того, якою мовою вона виражена), “Інформація, закладена у периферійних зонах, та, що залишилася за межами концептуальної моделі, варіюється від мови до мови” [там само];

2) мовна та концептуальна картини світу є тотожними (Б. О. Серебренников) [3, с. 16];

3) концептуальна та мовна картини світу не збігаються, оскільки в концептуальній картині світу є утворення, що не мають мовного вираження (З. Попова, Й. Стернін) [18, с. 55], “оскільки у творенні першої беруть участь різні типи мислення” [16, с. 55];

4) основою концептуальної картини світу є інформація, закладена у поняттях, а в основі мовної картини світу лежить знання, вербалізоване в певних одиницях

конкретної мови [2, с. 17; 14, с. 38]. Отже, різницю між концептуальною та мовною картинами світу можна розглядати як протиставлення “поняття – значення”. Цей погляд на співвідношення мовної та концептуальної картин світу покладено в основу когнітивної парадигми мови. “Значення мовних одиниць є суттю концептів чи їх узагальнень, а системність мовних одиниць відображає системність світу (зв’язки між його концептами). У результаті знаки мови і далі утворюють систему, але ця система є підсистемою поіменованих концептів, тобто частиною концептуального світу дитини” [11, с.25]. Значення мовних знаків є елементами концептуального світу і утворюють підсистему концептів. Концепт може виражатися через загальне або окреме значення мовного знака.

Поняття “концептуальна картина світу” (за О. О. Селівановою) є родовим щодо поняття “концептуальної сфери” [23, с. 405-406]. У межах ККС виокремлюють концептосфери, які репрезентують певну предметну галузь. Предметом презентованого дослідження є концепт “думка” як один із компонентів концептосфери внутрішнього світу людини.

Внутрішній (суб’єктивний) світ у психології визначається як “структурно-організований зміст людської психіки” [20], тобто сукупність усіх психічних процесів (пізнавальних, емоційних, вольових). У філософії внутрішній світ людини тлумачиться як свідомість (самосвідомість), що є відображенням зовнішнього світу; а його структурна організація – як зміст свідомості. Психічна активність людини “зумовлює творче перетворення дійсності насамперед у сфері практики, а далі у внутрішньому плані у вигляді уявлень, думок, ідей та інших духовних феноменів, що формують зміст свідомості” [28, с. 622].

У лінгвістиці сферу внутрішнього світу людини вивчають через дослідження когнітивних механізмів, що лежать в основі психічних складників людини (волевиявлення, характеру, емоційних особливостей та ментальних властивостей, прагнення, ставлення до людей та до себе, смаків та уподобань, загальної структури особистості, думок, переконань, уявлень, бажань, намірів, здібностей, почуттів та відчуттів) [2, с. 34]. У межах дослідження внутрішнього світу людини з’ясовується проблема народження думки та її переходу в слово [12, с. 143]. Концепт “думка” (як багатокомпонентний і культурно зумовлений) презентує один із фрагментів концептосфери внутрішнього світу людини, що й зумовлює **актуальність** дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепти внутрішнього світу людини перебувають у центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Різні аспекти функціонування та вербалізації концептів, належних до ментальної сфери, висвітлено у працях В. І. Кононенка (2004), С. В. Євраєвої (2006), М. В. Скаб (2008), А. О. Пікалової (2008), Я. В. Купіної (2011). Концепт “думка” став об’єктом наукових досліджень Т. О. Космеди “Концепти “дума”, “думка” в українському мовленні крізь призму аксіологічної прагмалінгвістики” (2004), Н. О. Мех “Наскрізни концепти слово, мова, думка у філософсько-релігійній та мовній картинах світу Григорія Сковороди” (2005). Активно вивчали концепти внутрішнього світу людини науковці проблемної групи “Логический анализ языка”, зокрема М. А. Дмитровська, О. С. Кубрякова, В. В. Туровський, а також інші російські мовознавці – Є. П. Бондарева, О. В. Маняїн, Є. В. Дзюба.

Метою статті є з’ясування місця концепту “думка” у концептосфері внутрішнього світу людини, його поняттєвих ознак та зв’язків з іншими концептами ментального поля.

Основним **методом** у дослідженні є описовий метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. “Думка” належить до абстрактних концептів, які закладені у носіїв мови на підсвідомому рівні і характеризуються такими особливостями, як розпливчата сутність, суб’єктивний характер, труднощі у визначенні, фіксація в тлумачних словниках найзагальніших ознак [3, с. 3]. О. С. Кубрякова на матеріалі російської мови інтерпретує відповідне поняття (рос. “мысль”) як особливим чином структурований гештальт, як “особливе поєднання особистісних смислів, які виникають у голові людини при активації її свідомості і спрямування останньої на ті чи ті об’єкти та їх осмислення” [12, с. 138].

“Думка” як концептуально-змістова величина формується за допомогою мови, екстеріоризується за допомогою мовленнєвої діяльності. Проте не всі елементи концептуального змісту актуалізуються в мові, аналізований концепт частково існує у

паралінгвальному (*примружені очі, морщити чоло* тощо) та невербальному (більшість особистісних смислів) кодах людини. Підкреслюючи, що в концептах відображається суспільний досвід, пропущений крізь призму індивідуального, О. С. Кубрякова наголошує, що в актах мислення активізується лише частина концептуальної системи людини, і людина оперує концептами вже як особистісними смислами [12, с. 149]. У фокусі свідомості на момент мовлення перебувають лише важливі у цю хвилину для мовців диференційні ознаки концепту, решта існує опосередковано, на підсвідомому рівні.

Концепт є точкою перетину смислових відношень, що експлікуються засобами лексико-семантичної системи мови. Зміст концепту тісно пов'язаний із семантичною структурою слова-імені концепту і визначається методом компонентного аналізу. Виходячи з цього, концептуальна картина світу моделюється шляхом аналізу семантико-ідеографічних відношень у лексиці. Враховуючи структурно-семантичне дослідження загальної та російської ідеографії, виконане Ю. М. Карауловим, де смислові елементи представлені у вигляді ієрархії і об'єднані у розділи, підрозділи, рубрики, поля, групи, концепт “думка” об'єктивується у семантичному полі “Предмет або процес думки”, що входить до рубрики “Загальні положення, розум, мудрість, здібності”, що є складником підрозділу “Душа та розум” розділу “Людина” [9, с. 39-48].

Описуючи та систематизуючи лексику, Ж. П. Соколовська розробила модель семантичних відношень у вигляді лексико-семантичної парадигми, до якої входять ідеографічні класи (ІдК), ідеографічні поля (ІдП), ідеографічні мікрополя (ІдМП), тематичні групи (ТГ), лексико-семантичні групи (ЛСГ), синонімічні ряди. Отже, концепт “думка” експлікується лексикою, що входить до ТГ “Наділений розумом” (ІдМП “Людина як жива істота”), ТГ “Світогляд та віра” (ІдМП “Суспільна свідомість”), ТГ “Погляд та “Психічний та соціальний стан” (ІдМП “Якості, що складають цілісну характеристику людини, її особливостей”), ТГ “Психічна діяльність” та “Розумова діяльність. Доступність розуміння” (ІдМП “Діяльність”), до ІдМП “Відображення дійсності у свідомості. Свідомість. Пізнання”, що виділяються в межах ІдП “Буття”; ідеографічних полів, “Якості”, “Рух” [27, с. 46-54].

У колективній праці “Русский семантический словарь” за редакцією Н. Ю. Шведової, що містить опис лексики, погрупованої в “ієрархічно організовані лексико-семантичні множини, підмножини та ряди” [25, с.2], серед лексичних класів та їх об'єднань виділено й такі, що пов'язані з внутрішнім світом людини (“Духовний світ: Свідомість. Мораль. Почуття”). Лексема “мысль” (укр. “думка”) входить до лексичного класу “Свідомість. Пам'ять. Знання. Воля. Мораль”, що “об'єднує іменування абстрактних сутностей, належних до ментальної сфери (іменування властивостей і здібностей людини, пов'язаних з діяльністю інтелекту, іменування різних форм і рівнів духовної активності людини)” [25, с. 204]. Одним із шести підкласів зазначеного класу є “Свідомість. Розум. Знання. Розуміння. Думка. Спосіб думок”, який складається з чотирьох множин: 1) “Свідомість. Розум. Інтелект”; 2) Спримання. Інтерес. Увага. Уявлення. Пам'ять”; 3) **Думка. Задум. Помилка. Незнання**; 4) “Світогляд, спосіб думок. Думка/Погляд”. [25, с. 203]. У межах двох останніх множин виділяють також підмножини та ряди. Семантичний словник як “карта мовного світу” (С. Гіндерін) дає змогу з'ясувати місце аналізованого явища у світі реалій – усього “пізнаного і осмисленого носіями мови в межах матеріального і духовного світу” [24, с. 16].

На думку Г. Ф. Іванової, у відображенні внутрішнього світу людини важливу роль відіграють предикати знання (фактиви), думки (путативи) та віри. В концептосфері людини вони є не статичними характеристиками, “а постають як взаємозумовлені категорії, що відображають етапи пізнавального процесу людини, визначають її систему цінностей та регулюють орієнтацію у світі” [8]. У концептосфері людини як структурний елемент дослідниця виділяє поняттєве поле “внутрішній світ”, ядро якого формують “знання”, “думка” та “віра” [там само].

Серед основних систем, з яких “складається людина”, Ю. Д. Апресян виділяє систему “Мислення, інтелектуальна діяльність”, яка, на його думку локалізується у свідомості [1, с. 42].

Відповідно до класифікації фразеологізмів, запропонованої Ю. Ф. Прадідом [19, с. 15–30], у якій відповідні одиниці погруповані за структурно-семантичним принципом, аналізований концепт експлікується сталими словосполученнями

об'єднаними тематичною групою “Мислення”, що входить до тематичного поля “Пізнавальні процеси” ідеографічної групи “Психічні процеси людини” ідеографічного поля “Людина” архіполю “Жива природа”.

У дисертаційному дослідженні “Вербалізація концепту пам'ять в українській літературній мові” (2011) Я. В. Купіна відносить концепт “думка” до класу антропоморфних, у якому виділяє групу ментальних. До цієї групи також входять концепти “розум”, “ідея”, “пам'ять”, “мислення”, “знання”, “свідомість” та інші [13, с. 7]. Зв'язок мислення з іншими аспектами людської діяльності відбувається завдяки перетину поля ментальності з іншими семантичними полями [6, с. 94].

У праці “Моделі концептосфери и механізмів когнітивного мышлення індивіда” О. Клименюк як окремий компонент концептосфери індивіда називає концепт “Духовний світ”, у межах якого виділяє екзистенційне буття, результати якого представлені у вигляді емоційних концептів; ментальне буття, презентоване емо-раціональними концептами, та трансцендентне – раціональними концептами [10, с. 95].

На основі наведених поглядів дослідників, можна запропонувати таку схему семантичних відношень аналізованого концепту у мовній картині світу: ЛСП “продукт (результат) мислення; процес мислення” → ТГ “мислення” → ТП “ментальна діяльність” → ІдГ “внутрішній світ” → ІдП “свідомість” → ІдК “людина”.

У концептосфері внутрішнього світу людини виділяють тематичне поле “ментальна діяльність”. Ментальність потрактовується як “світосприйняття в категоріях та формах рідної мови, що поєднує в процесі пізнання інтелектуальні, духовні та вольові якості національного характеру в його типових виявах” [17]. На позначення лексики, пов'язаної з ментальною діяльністю, використовуються також терміни: “ментальний простір”, “ментальне поле”, “ментальний світ”.

Ментальний простір (за Т. В. Радзівєвською) є результатом “концептуалізації свідомістю носія мови мисленнєвої сфери, утвореної семантикою імен та предикатів, співвідносних з поняттям мислення” [21, с. 192]. У ментальному просторі виділяють одиниці мови, що вживаються на позначення процесу мислення (*роздуми, вагання*), “ментального результату” (*думка, ідея, вигадка*), ментальної дії (*розглядати, тлумачити*), ментального стану (*вважати, гадати*), ментальних відношень (*переко-наний*). Названі одиниці “навантажені” також семантикою сприйняття (*уявлення, уява, вбачати*), семантикою мовлення (*пояснювати, формулювати*), пам'яті (*запам'ятовувати*) [там само]. Внутрішня структура ментального поля є складною і пов'язана з іншими семантичними полями, які відображають інші аспекти людської діяльності.

На особливу увагу заслуговують спроби визначити структуру ментального поля. На думку М. К. Голованівської, центральну частину ментального поля у “чистому” вигляді презентують концепти знання, думка (рос. “мысль”), ідея, роздуми, причина, наслідок, сумнів, упевненість, мета. Імена цих концептів називають основні фази та передумови мисленнєвого процесу. “Думка” (рос. “мысль”) тлумачиться як операція синтезу, пов'язана з породженням нового знання [5, с. 234]. Вона виділяє основні параметри та сектори ментального поля і відповідні угруповання лексичних одиниць: 1) ситуація ментального процесу; 2) пізнання; 3) збереження пізнаного; 4) співвіднесеність (групування) фактів за їхніми ознаками; 5) виявлення причиново-наслідкових зв'язків; 6) ступінь адекватності дій, тобто оцінка знань з погляду істинності; 7) часовий аспект: а) спрямованість в минуле; б) спрямованість в майбутнє [5, с. 233].

У багатьох працях, присвячених дослідженню ментальних предикатів, з'ясовується їх специфіка, окреслюється коло аналізованих одиниць, представлених у ментальному полі людини, та виділяються певні групи. Так, С. Р. Омельченко ментальними предикатами називає лексеми, які не лише називають процес мислення, а містять у своїй семантиці елементи його опису і вказують на національно-етнічну специфіку сприйняття, розуміння, пізнання навколишньої дійсності окремою мовною особистістю чи етноспецифічним суспільством в цілому [17].

“Думати” як базове поняття мови тлумачить А. Вежбицька. Дослідниця переконана, що воно “не може бути отримане ні з будь-якого іншого простішого поняття” [4, с. 311–313]. Л. Г. Єфанова поділяє ментальні дієслова на дієслова ментальних дій, дієслова ментальних станів та метально-емоційних станів [7, с. 5].

На її думку, у ситуаціях, позначених дієсловами ментальних станів (*думать, мыслить*), об'єкт сприйняття відсутній. "Його місце займає ментальний конструкт – думка, що продукується самим суб'єктом та співвідноситься з об'єктивною дійсністю чи внутрішніми реаліями суб'єкта, фантазіями (вигадкою)" [7, с. 7]. Вони відрізняються від інших ментальних предикатів властивістю передбачуваності результату, позначений ними процес є повністю контрольованим мовною свідомістю [7, с. 8].

Отже, до поля "ментальна діяльність" входять лексеми, об'єднані інтегральною семою "здійснення ментальної діяльності" (І. Сімахіна, С. Р. Омельченко). Ядерними одиницями цього поля є лексеми, яким характерна ментальна семантика. Периферійну частину утворюють лексеми, у яких ментальна семантика є вторинною і які поділяються на два розряди: перший утворюють лексеми, сема ментальності яких фіксується у тлумачних словниках (близька периферія); другий об'єднує слова, сема ментальності яких не зафіксована у лексикографічних джерелах (далека периферія).

Щоб з'ясувати місце концепту "думка" у зазначеному вище полі, доцільно визначити його поняттєві ознаки. Поняттєва складова (визначальна для концепту, ядерна) міститься у словникових дефініціях. Дані тлумачних словників сучасної української мови дають змогу виділити такі когнітивні ознаки, які презентують поняттєвий компонент у структурі концепту "думка": 1) продукт мислення; 2) галузь знання; 3) процес мислення; 4) поняття, судження, висновки; 5) заповнювати свідомість; 6) світогляд; 7) пісня (СУМ, Т. II, с. 435-436; НТСУМ, Т. I, с. 622). Найчастіше використовуються ознаки "продукт мислення" та "процес мислення", які зазвичай експлікуються словами *думка, гадка, мисль, думати, гадати, мислити*. Ознака "заповнювати свідомість" дозволяє припустити, що концепт "думка" пов'язаний з будь-якими явищами та предметами навколишньої дійсності, відображеними у свідомості мовців. Цей зв'язок уможливує розширення концептуального поля "думки" за рахунок величезної кількості різноманітних номінацій, які розташовуватимуться на його далекій периферії.

Отже, маючи ментальну семантику, концепт "думка" є одним з ядерних елементів ментального поля людини. Він охоплює практично всі назви ментальних (психічних) станів людини [3, с. 9], а також може входити до змісту багатьох інших концептів. Це свідчить про його конститутивну властивість, що екстраполюється на всю концептосферу внутрішнього світу людини.

Незаперечним постає факт онтологічної віднесеності концепту "думка" до антропологічної концептосфери, його генетичного зв'язку з іншими концептами духовного (внутрішнього) світу людини ("свідомість", "мораль", "почуття", "пам'ять", "знання", "воля", "віра", "світогляд", "розум" та ін.). Вчені неодноразово наголошували на зв'язку аналізованого концепту з концептом "мова", називаючи "думку" сполучною ланкою між дійсністю та мовою. Н. О. Мех цей зв'язок пояснює тим, що лексеми "думка", "дума", "мова", "слово" виступають номінаціями понять ідеальної сфери, яка стосується мислення, його взаємодії з мовою [15, с. 3].

Концепти можуть мати різне мовне вираження: окремі слова, що належать до різних частин мови (*думати, мисль, мисленнєвий, подумки*), сталі словосполучення, фразеологізми (*у голодного думка одна, янгольський голосок та чортова думка*), тексти тощо. Субстантивні форми вербалізації концептів презентують вищий рівень концептуалізації дійсності. "Субстантивна фіксація концепту у мові свідчить про надійну концептуалізацію явища, максимально абстрагованого від ситуації" (З. Д. Попова, Й. А. Стернін) [18, с. 90].

Висновки. Концептосфера внутрішнього світу людини презентує одну з важливих сфер концептуальної картини світу. У загальній моделі семантичних відношень концептуальної картини світу вона представлена у вигляді ідеографічної групи "внутрішній світ", що передбачає подальше її членування. Лексема "думка", що є іменем відповідного концепту, об'єктивується мовними засобами належними до лексико-семантичної групи "продукт (результат) мислення; процес мислення", що є складовою тематичної групи "мислення", яка, у свою чергу, входить до тематичного поля "ментальна діяльність". Отже, концепт "думка" постає одним з ядерних структурних елементів ментального поля, яке становить один з найголовніших сегментів концептосфери внутрішнього світу людини.

Література

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37–47.
2. Бондарева Е. П. Актуализация концепта мысль в русской языковой картине мира : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Евгения Петровна Бондарева. – Кемерово, 2005. – 164 с.
3. Бондарева Е. П. Актуализация концепта мысль в русской языковой картине мира: автореф. соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Евгения Петровна Бондарева. – Воронеж, 2005. – 18 с.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая ; пер. с англ. ; отв. ред. М. А. Кронгауз ; вступ. ст. Е. В. Падучевой. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
5. Головановская М. К. Ментальность в зеркале языка. Некоторые базовые мировоззренческие концепты французов и русских / Мария Константиновна Головановская. – М. : Языки славянской культуры, 2009. – 376 с.
6. Горохова І. В. Сутність та структура семантичного поля: основні підходи / І. В. Горохова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: збірник наукових праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 91-95.
7. Ефанова Л. Г. Семантика нормы в русских глаголах ментальной деятельности / Л. Г. Ефанова // Вестник ТГПУ. – 2011. – Вып. 3 (105). – С. 5–9:
<http://cyberleninka.ru/article/n/semantika-normy-v-russkih-glagolah-mentalnoy-deyatelnosti>. – Назва з екрана.
8. Иванова Г. Ф. Предикаты знания, мнения, веры как средства языковой репрезентации внутреннего мира человека:
<http://conf.stavsu.ru/WordDocs/784.doc>. – Назва з екрана.
9. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука. – 1976. – 355 с.
10. Клименюк А. Модели концептосферы и механизмов когнитивного мышления индивида / Александр Клименюк // Наукові записки. – Вип. 81 (3). Серія: Філологічні науки (Мовознавство) : у 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 88–104.
11. Кошелев А. Д. Об основных парадигмах изучения естественного языка в свете современных данных когнитивной психологии / А. Д. Кошелев // Вопросы языкознания. – 2008. – № 4. – С. 15–34.
12. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Елена Самойловна Кубрякова / Отв. ред. Б. А. Серебренников. Изд. 2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 160 с.
13. Купіна Я. В. Вербалізація концепту пам'ять в українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Яна Володимирівна Купіна. – Харків, 2011. – 25 с.
14. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 36–42.
15. Мех Н. О. Структура лексико-семантичного поля “мова – слово” в українській поетичній мові ХІХ – початку ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Наталія Олександрівна Мех. – К., 2000. – 183 с.
16. Мех Н. О. Лінгвокультурологема ЛОГОС: когнітивний, прагматичний, функціонально-стилістичний аспекти : дис. ... док-ра филол. наук : 10.02.01 / Наталія Олександрівна Мех. – К., 2009. – 416 с.
17. Омельченко С. Р. Функционально-семантическая характеристика русских ментальных глаголов / С. Р. Омельченко:
http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0031%2801_07-2004%29&xsl=showArticle.xslt&id=a16&doc=../content.jsp. – Назва з екрана.
18. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток - Запад, 2007. – 314 с.
19. Прадід Ю. Ф. Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української і російської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Юрій Федорович Прадід / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1997. – 50 с.
20. Психологический словарь / ЕР: <http://www.glossword.info/index.php/term/9-psiologicheskij-slovar-3007-vnutrennij-mir-sub-ektivnyj-mir-xhtml>.
21. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: монографія / Тетяна Вадимівна Радзієвська. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 491 с.

22. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Поставалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
23. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
24. Семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / Российская академия наук. Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова ; под общей ред. Н. Ю. Шведовой. – М., 2002. – Т. 1: Слова указующие (местоимения). Слова именующие: Имена существительные (Все живое. Земля. Космос). – М., 2002. – 807 с.
25. Семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / Российская академия наук. Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова ; под общей ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Азбуковник, 1998. – Т. 3 . Имена существительные с абстрактным значением: Бытие, материя, пространство, время, связи, отношения, зависимости. Духовный мир. Состояние природы, человека. Общество. – М. : Азбуковник, 2003. – 720 с.
26. Симахина И. А. Поле глаголов ментальной сферы, актуализирующих внутреннюю речь / И. А. Симахина. – Режим доступа: <http://e-lib.gasu.ru/vmu/ahive/2004/01/39.shtml>. – Назва з ерана.
27. Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики / Жанна Павловна Соколовская. – К. : Наук. думка, 1990. – 184 с.
28. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

Список використаних джерел

- НТСУМ** – Новий тлумачний словник української мови . у 3 т. (42 000 слів) / упоряд. В. Яременко. – 2-ге вид., виправ. – К. : Аконт, 2001 – Т. 1 : А–К. – 926 с.
- СУМ** – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – 1971. – Т. 2 : Г–Ж. – 550 с.